

MAŁŻONEK (230) *sb m*

małżonek (227), **manżonek** (2), **mażonek** (1), [**małżanek**]; małżonek : manżonek *Mącz* (12 : 2); mażonek *WróbŻółt*.

a *pochylone* (w tym 3 r. błędne znakowanie); -o- (25), -ó- (6); -o- *Mącz* (14), *KochDz*, *PudłFr*, *OrzJan*, *OstrEpit* (2), *SarnStat* (3); -ó- *OrzQuin*, *BiałKat*, *GosłCast* (2); -o- : -ó- *MurzNT* (1 : 1), *GórnTroas* (2 : 1); e *jasne*.

sg *N* małżonek (43). ◇ *G* małżonka (39). ◇ *D* małżonkowi (17). ◇ *A* małżonka (28). ◇ *I* małżonkiem (29); -em (1), -(e)m (28). ◇ *L* małżonku (4). ◇ *pl N* małżonkowie (25). ◇ *G* małżonków (12); -ów (3), -(o)w (9). ◇ *D* małżonkóm (21); -óm (1), -(o)m (20). ◇ *A* małżonki (5). ◇ *I* małżonkami (4); -ami (3), -(a)mi (1). ◇ *L* małżonkach (3); -ach *MurzNT* (2), -ách (1) *KrowObr*.

Sł stp: małżonkowie, *Cn* notuje, *Linde XVI w*.

1. *Mąż prawnie poślubiony; maritus Mącz, Calep, Cn; coniunx Mącz, Cn; dominus, vir Mącz; compar Cn [w tym: czyj (75): pron poss (57), G sb i pron (18)] (172) : LibLeg 8/132v, 11/42; WróbŻółtGlab A3; Abowyem thenthō malzonek yey onyā thak yako bill powinowath nyedball rozmaythe przyczyny a zwłaścicha nyepłodność yey na oczī wirzuczayācz. LibMal 1551/160v; powyada yfch stemthō malzonkyem swoym dwoye dzyeczy myala LibMal 1551/160v, 1548/145, 1549/150v, 1551/160v [2 r.]; HistAl A4; ZapWar 1550 nr 2655; KromRozm II m3v; BielKom G5v; cnotliwa żonā wyełkye yeft ochędożeńftwo małżonkā káždego. GliczKsiąż P5v, C2, D5, O6, P6v, Q [2 r.], Qv; Małżonkowie aby małżonki swoie miłowali/ iako Pan Kryftus wmiłował kościoł swoy KrowObr 62, 221v; Leop Gen 16/2, Esth 1/20; BibRadz I 351b marg, 376b marg; BielKron 13v, 237v, 319 [2 r.], 381; Maritus, Mąż/ Małżonek albo manżonek yako niektórzi piłżā/ Dowodzāc iże to słowo złożone yeft z niemieckiego słowā man/ co znāmienuye mężā y z polskiego słowā żonā/ Manżonek/ mąż mayācy żonę/ Manżonkā/ żonā mayāca mężā. Mącz 210a, 94a, 177b, c, 258d, 498c, 512d; Nā kōniec/ to Królōwi piłmo przykazuie/ ázeby Król Zón wielé niemiał: to ieft/ aby poczciwym Małżonkiem był OrzQuin T2v; RejAp 175v; bo poczciwe iey życie/ y miłość przeciwko małżonkowi/ wżytkim ludziom byłā wiadoma GórnDworz Y8v, V7v, V8, X2v, Y5, Y5v (11); RejPos Ooo2 [2 r.], Ooo2v [2 r.]; CzechRozm 154v, 159, 159v; KarnNap F3v; ModrzBaz 32v; SkarJedn 403; Zgrzełżylā iednā zacna biāła głowā z krewkości niewieścīey/ małżonkowi wiāry niechowāiāc SkarŻyw 354, A2v, 67, 68, 151, 178, 242, 324; ZapKościer 1581/21v, 23, 1584/66v, 1588/76v, 82v; StryjKron 122 [4 r.]; CzechEp 65, 73, 201, 302; KlonŻal B2; KochDz 108; WerKaz 291; WisznTr 12, 16, 20; PudłFr 27; Calep 640a; GórnTroas 36, 58, 73; OrzJan 97; OstrEpit A2, A3v; Wielmożna Pāni płáčzełż/ Malżonkā swoiego/ Iż cię tu prętko odbiegł KołakCath B4v; WujNT 3; WysKaz)? (2,)?(3 [3 r.]; SarnStat 633; KlonKr kt, wstęp A4v; Iaków śmieię [...] Małżonkóm śwym w twarz poyżrzcē? GosłCast 33, 33; PaxLiz C3v; Czāsem iednā nie pyta/ weźmie co fię iey zda/ A z fukiem do małżonkā te słowā powiāda. ZbylPrzyg A3v, A3 [2 r.], A3v [3 r.], A4v, B [2 r.], Bv (13).*

W przeciwstawieniach: »małżonek ... panic (2), bezżeniec« (3): Nāukā iako máiā przyftępowāc do ciālā y krwi Pāńskīey/ godnie małżonkowie y bezżēncy. *BiałKat* 286 marg; *KuczKat* 280; *Piotr Apōstoł* ieft/ y Ian też Apōstoł: on małżonek/ ten pānic. *WujNT* 300.

W porównaniach (3): *LubPs* A3v; Gdyż ten przybytek ma być v niego ták wdzięczny/ iáko wdzyęcna bywa oblubienicá nowa v małżonká fwego. *RejAp* 177; *RejPos* [154].

W charakterystycznych połączeniach: *małżonek cny* (2), *dany*, *miły* (2), *poczciwy*, *ubogi*, *ułomny*, *wdzięczny* (3), *zawisny*, *zmarły*; *krewny małżonka*, *majętność*, *miłość*, *ochędożeństwo*, *pamiętka*, *rozkazanie*, *uczciwość*, *zebranie*; *miłość* (znak *miłości*) *przeciw(ko) małżonkowi* (2); *zgrzeszyć przeciw małżonkowi*; *wierny małżonkowi*; *małżonka ludzić*, *miłować*, *plakać*, *schować*, *zrządzić*; *małżonka nabawić [kogo]* [= wydać za mąż]; *(za) małżonka mieć* (5); *przestawać z małżonkiem*; *małżonkiem być* (4), *zostać*.

Zwroty: »[komu] dać [kogo] za małżonka« (1): A thák zdáło by mi sie ábyfmy posłáli do Przemysłá/ áby tobie dał lynná zá małżonká *BielKron* 319v.

»za małżonka iść« (1): Abowiem iefli sie to trefia miedzy inemi białemigłowámi/ że poniewoli drugie zá ftáre/ zá chore/ zá włomne małżonki szedłzy/ cnotę fwą wcále záchowuią *GórnDworz* Cc.

»za małżonka pojąć (a. przyjąć, a. wziąć), obrać« [*szyk zmienny*] (5 : 1): Tego tho Biwoiá pánná Kálsá poięlá zá małżonká. *BielKron* 318v, 238, 340v, 380v; Obierz mię námillza zá małżonká łobie/ á wolna od wżytkiego będziefz *SkarŻyw* 151; *PudłDydo* A4.

Wyrażenia: »młody, nowy małżonek« = *pan młody*; *neogamos*, *recens maritus* *Mącz* (2 : 1): *Neogamos*, *Nowy małżonek/ młody pan/ nowożenia*. *Mącz* 245c, 348b; y poimał przednieyfzych *Xiążąt* álbo *Pánów* siedmđziefiąt y *Páná* młodego małżonká *StryjKron* 385.

»oddany małżonek« = *prawowity* (1): *Vliana* *Zgloczu* o czudzolořthwo przełz *Valentego* *Rell* kufznyerza zbrunowa oddanego malzonka fwego do wyązyenyia oddana dobrowolnye yeřth zeznała *LibMal* 1551/160v.

»małżonek przyszył« (1): A gdyś sie náuczylá/ po czym małz miłego/ Znac w vrodzie/ w zacności/ małżonká przyřłęgo. *PaxLiz* C2v.

»małżonek ślubiony; [komu] jest poślubiony małżonek« (1; 1): *SkarŻyw* 244; *Pánem* y głową tobie małżonek ślubiony/ *Rządzić* tobą powinien/ ná toć iefł oddány. *ZbylPrzyg* A3v.

»wierny małżonek« (1): [*Medea*] przywiodłá *Iazoná* ná przyřięę/ [...] áby iey wiernym á prawdziwym małżonkiem był *BielKron* 54v.

Szeregi: »małżonka a(l)bo (i) małżonek; małżonka z małżonkiem« [*szyk 3 : 2*] (4; 1): Tym obyczáyem y dzis czynná to nyektorzy małżonkowye álbo małżonki iż płodu nyemogą myeć *GliczKsiąż* C4; *OrzRozm* H2; *SarnUzn* Dv; *RejPos* Ooo3; *ModrzBaz* 32v.

»oblubieniec i małżonek« (1): Miedzy nimi iefł *S. Iozeph* oblubieniec y małżonek [...] pánný *Bogárodzice* *SkarŻyw* 241.

»małżonek i żona« (1): A iefł prawie piosnká řwádziebna/ gdzye cieřzy wierne małżonki y żony ich/ [...] że im *Pan Bog* ná wřzem błogofłáwić będzýe. *LubPs* cc6.

Przen: O *mistycznym złączeniu Chrystusa z Kościołem lub duszy ludzkiej z Bogiem* [w tym: czy] (8): *pron poss* (6), *G pron* (2)] (19) : Abowiem ten *Báranek* *Syn Boży* iefł ták zawifny małżonek/ iż niechce małżonce řwoiey dopuřcić/ [...] áby kogo inřzego chwalił *KrowObr* 69; W řercu wierney duřze przemieřzkawá duch małżonká prawdziwego. *BibRadz* I 351b *margin*; Abowiem řtworzyćiel twoy małżonkiem twoim będzie *BibRadz* *Is* 54/5, *Ier* 3/14; *CzechRozm* 79v; *CzechEp* 168.

W połączeniach szeregowych (4): *KrowObr* 46v; *CzechRozm* 14v, 193v; iż ięft Głową/ Małżonkiem/ Winną mącią: tákowe názwišká/ przez ktore fię ono duchowne złączenie y spoienie z Chriřtufem pánem y iego řpołeczność řwięta/ ze zborem wyraża *NiemObr* 44.

W przeciwstawieniu: »małżonek ... małżonka« (1): Páweł zás opiřuię Páná Chriřtufá iáko iednego małżonká: á Zbor iego/ od niego kąpielą wody przez řłowo omyty/ iáko małżonkę *CzechEp* 169.

W charakterystycznych połączeniach: *jeden małżonek, pirwszy* (2), *prawdziwy, zawisny; duch małżonka; mieć małżonka, porzucić; być małżonkiem* (9), *nazywać*.

Wyrażenie: »pořlubiony małżonek« (3): kthory nietylko/ iż nie ięftł godzien być wezwan kořciółem/ ále podobniey go názwác/ nietzyřtą cudzořżnicą/ ktora porzuciřwřzy řwego pořlubionego małżonká Páná Iezu Kryřta/ przyřtáła do rozmaitych cudzořżników *KrowObr* A3v; *RejPos* Ooo3 [2 r.].

Szeregi: »małżonek i małżonka« (1): ázařł fię ten Pan nie opowieda być małżonkiem y małżonką wdzyęczną káždemu. *RejPos* Ooo2v. [Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.].

»pan i małżonek« (4): Bo ktoby tego nie czynił/ ten z BOgá nie może mieć oycá/ áni z Chriřtufá Páná y małżonká. *CzechRozm* 197v, 197 [2 r.], 198. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

2. *Para małżeńska, oboje małżonkowie; coniuges Mącz [w pl]* (54) : Malzoⁿkom z řobą w ofobnořci dobrze zchodzc fię, bo tak plod za fortuną moze richlo byc *FalZioł* V 53, II 11b, V 86; *ComCrac* 21v; Gdyż tedy wyełka á ofobliwa to yeřt łářká [...] / gdy małżonkowie w řtadle á w przyworze małżeńřtwá řwego dzyatki máyą myęć *GliczKsiąż* C7, C4, C4v, D5, P2v, P6v [2 r.], Qv; Abowiem kiedyby małżeńřtwo było nietzyřtořcią/ [...] tedyby wřzyřcy małżonkowie/ iako nietzyřci/ nigdy kroleřtwá niebiełkiego nieotrzymáli *KrowObr* 221v, 38v, 221v, 222 [3 r.], 225 [2 r.], 226v [4 r.] (17); *Divortium*, *Rozwód* miedzy małżonkami. *Mącz* 488a, 177b; *RejPos* 296v, Ooo2v; Abowiem kiedy fię miedzy řobą wádzą małżonkowie/ iuż tám wřzyřtko s trzařkiem á z łáiániem być muři *RejPosWstaw* [41²]; *CzechRozm* 162v; *KarnNap* F2v [2 r.], F3, F3v, F4; *ModrzBaz* 33; że nie P. Bog tákowe Małżonki/ ále चुć doczeřne^{so} mienia/ łákomřtwo/ áłbo řam dyabeł [...] złącza. *WerKaz* 303; *LatHar* 96 [2 r.]; *WujNT* 1. *Cor* 7 arg, s. 592 marg; *SToiąc* oblicznie przed řádem řzláchetny N. zřąd á zřąd/ y tákże řzláchetna N. małżonkowie zdrowi ná vmysle y ná řiele: [...] wyználi *SarnStat* 637, 637; *SkarKaz* 45a; [przidáło řye iże czy řwięczii małżankowie řzly do Ieruzálem *JanKoszŻyw* B4].

W charakterystycznych połączeniach: *bogobojni małżonkowie, chrzeřcijańscy, cudzořżnicy, nieplodni (nieplodem skarani)* (2), *wierni* (2); *dożywocie małżonkow, obyczaje* (2), *strzymawałość, złączanie, życie; małżonkom błogosławić* (4), *rozkazywać; pociecha małżonkom; małżonki złączać; prořić za małżonkami*.

Wyrażenie: »młodzi, nowi małżonkowie« = *pańřtwo młodzi* (2 : 2): Lec co s řtrony młode^{so} pana kilka młodzięńców/ i także s řtrony młodyi panięi kilka panien/ przy młodych małżónkach bywało *MurzNT* 38v, 38v; *Mącz* 269c; áby [Bóg] nowym małżonkom [*novis coniugibus*] zdárzył ten řtan řywotá nařwięřłzy *ModrzBaz* 36v.

Szereg: »małżonkowie i dzyatki« (1): tedy to nietylko řámym małżonkom/ y ich dzyatkam [*coniugibus ... et eorum liberis*] rozmáite á nieřkończone mákuły przynoři/ ále y Zbor Boży y Rzeczpořpolitą plugáwi *ModrzBaz* 33.

3. *Mąż lub żona; jeden z partnerów w małżeństwie bez względu na płć (4)* : Onegoby chwałá boża rofkollfowálá/ á onę fwyát s fwmí przyfmáki/ wczemby nyeprziyacyel duífny myál wyełką okkázýą małżeńftwo wasnić/ kázić/ á burzyć/ yákoż to wyęc ná then czás narychley poczyna/ gdy obaczy że ktory małżonek vchodzi á z rowni y yedności wykracza. *GliczKsiqż P6; RejPosWstaw [110³]*; Iáko fię wierny obchodzić ma z małżonkiem niewiernym. *WujNT 1.Cor 7 arg.*

W przeciwstawieniu: »dziewica ... małżonek« (1): Abowiem ták fwięty Páweł nápił: Iż iáko nieieft żydowin/ áni pogánin/ áni niewolnik/ áni wolny w Kryftufie/ ták tełz nieieft/ áni obrzezány/ áni nieobrzezány/ áni dziewicá/ áni małżonek/ áni męłztzyzná áni niewiáftá/ ále nowe odrodzenie w Pánu Iezu Kryftufie. *KrowObr 139v.*

Synonimy: 1. *manžel, mąż.*

Cf **MALŻON**

AL